

آیت الله حسین نوری

اقتصاد اسلام

بررسی انگیزه‌های کسب مال و ثروت

در اسلام

و در نظام سرمایه‌داری

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
مرکز مطالعات علوم انسانی

وسیع مشرق و مغرب جهان گردید .
۲- توسعه صنایع ، بهبود وسایل ارتباطی و گسترش علوم گوناگون که باعث شد تا رشته‌های مختلف صنعتی نیز در عرصه‌های گوناگون به وجود آید و در رشد سرمایه‌داری نقش مهمی ایفا کند .
۳- اکتشافات بزرگی جغرافیایی ، که باعث گسترش سطح مسکن جهان و رواج مسافرت و مهاجرت‌های دسته جمعی و گسترش دامنه ارتباطات و فعالیت‌ها و

در شماره‌های قبل ، گفته شد که نظام سرمایه‌داری ، و جلوه‌هایی از انواع آن ، در اجتماعات باستانی هم وجود داشته است . ولی در قرن شانزدهم میلادی بود که نظام سرمایه‌داری ، از شیوه‌های سنتی جدا شد و به مرحله مهمی از دوران رشد خود گام نهاد . مهمترین عوامل پیدایش این تحول در نظام سرمایه‌داری نیز عبارت بود از :
۱- جنگ‌های خونبار صلیبی که چند قرن ادامه یافت و موجب نزدیکی و ارتباط

مال و ثروت در نظام سرمایه‌داری وسیله تفاخر و تکبر و سودجویی و ذخیره پرستی است ، در حالی که اسلام ، مال و ثروت را وسیله خدمت به جامعه مسلمانان می‌داند . در قسمت‌های پیش ، ضمن بحثی که بهرامون طرحی از کلیات مباحث سرمایه‌داری در اسلام مطرح شد ، به گفت و گویی درباره " نظام اسلامی و سیستم سرمایه‌داری " پرداختیم .

مبادلات بازرگانی گردید و فعالیت‌های اقتصادی را وسعت بخشید.

همچنین گفتیم که نظام سرمایه‌داری مشخصات و خصوصیات دارد که در مقایسه با مشخصات نظام اقتصادی اسلام، می‌تواند روشنگر مسائل بسیار و از جمله تفاوت‌های فراوان این دو نظام باشد. مشخصات سیستم سرمایه‌داری را به سه بخش: "مبانی حقوقی"، "مبانی نفسانی" و "مبانی اقتصادی" تقسیم کردیم.

در شماره پیش، درباره "شخصه" اول یعنی مبانی حقوقی نظام سرمایه‌داری و مقایسه آن با موازین اقتصاد اسلامی بحث کردیم و اکنون دنباله بحث را ادامه می‌دهیم.

۲- مبانی نفسانی در نظام سرمایه‌داری: در بحث بهرامون دومین مشخصه نظام سرمایه‌داری یعنی مبانی نفسانی و انگیزه‌های درونی که در فعالیت‌های اقتصادی و کسب مال و ثروت موثر است، هنگامی نتیجه مطلوب بدست خواهد آمد که مسائل مربوط به آن را با انگیزه‌های فعالیت‌های اقتصادی در اسلام مقایسه کنیم.

آنچه در وهله اول توجه هر پژوهشگر منصف و بی‌غرضی را جلب می‌کند و لازم است نیز پیش از همه چیز مورد توجه قرار بگیرد این است که: انگیزه فعالیت‌های اقتصادی در نظام سرمایه‌داری چیزی جز سود جویی و ذخیره طلبی نیست. البته از نظامی که با سرمایه معنوی توأم نیست و بر اساس ماده‌گرایی بی‌ریزی شده است جز این نباید انتظار داشت.

بر اساس این انگیزه، تولیدکنندگان تمام سعی و تلاش خود را بگونه‌ای فزاینده و رو به تزاید تنها در این جهت بکار می‌برند که کالاهایی را تولید کنند و با خدماتی را انجام دهند که در آن حد اکثر سود مادی متصور و موجود باشد.

این‌گونه تولیدکنندگان و انجام‌دهندگان خدمات - چه به صورت فردی فعالیت کنند و چه به صورت گروهی و شراکتی فعالیت داشته باشند در هر صورت همواره با

یکدیگر رقابتی شدید دارند و در مسیر این رقابت‌ها هر یک می‌کوشند تا با نزدیک‌تر کردن نرخ فروش با قیمت تمام شده کالاها یا با بهبود و برتری بخشیدن به کیفیت انواع کالاها تولیدی و یا با تبلیغات وسیع‌تر و برخورد ترو موثرتر خریداران هر چه بیشتری را به سوی تولیدات با خدمات خود جلب کنند، و بدین‌گونه بر رقبای خود در صحنه اقتصاد پیروز شوند و حتما در صورت امکان آنها را به ورشکستگی و افلاس بکشانند و با این روش غیر انسانی رقبا خود را از سر راه بردارند.

آنها در این قبیل فعالیت‌ها جز به بدست آوردن سود بیشتر به موضوعات اجتماعی مهم دیگری از قبیل اینکه آیا این کالاها و خدمات، حوائج چه کسانی را تأمین خواهد کرد؟

آیا احتیاجات مستضعفان مرتفع خواهد شد؟ یا تفنن طلبی متمکنین و مستکبران اشباع خواهد گشت؟ آیا با پرداختن آنها بتولید کالاهایی که فقط بدرد تفنن طلبی و تجمل خواهی متمکنین و پولداران خواهد خورد افراد دیگری و دستگاههای دیگری هم در اجتماع وجود دارد که برای رفع نیازمندیهای طبقات محروم و مستضعف و محتاج به فعالیت‌های اقتصادی به‌پردازد یا نه؟ نمی‌اندیشند.

آنها هرگز در این گونه موضوعات فکر نمی‌کنند و شعاع فکرشان در حقیقت باین‌گونه موضوعات نمی‌رسد چون محور و مداری جز سود شخصی و نفع فردی ندارند.

تبلیغات آنها نیز اغلب در نقش موثری

که در جلب و جذب متقاضیان و خریداران دارد بسیار اغراق آمیز است و غالباً موجب فریب خوردن متقاضیان می‌گردد.

از همین موضوع نیز میتوان روحیه حاکم بر نظام سرمایه‌داری کاپیتالیستی را نیز شناسائی کرد.

"پل سامولسن" که یکی از پژوهشگران مسائل اقتصادی است مینویسد:

یک ضرب‌المثل آمریکائی که امروزه بصورت مریی و راهنمای جهان سرمایه‌داری درآمد است این است:

"اگر صد دلار پول داری، فقط ۲۰ دلار آن را سرمایه‌گذاری کن و ۸۰ دلار دیگر را در راه تبلیغ تولیدات خود به مصرف برسان. وی سپس می‌افزاید: این ضرب‌المثل به صاحبان پول و ثروت در جهان سرمایه‌داری می‌آموزد که "تولید" منهای "تبلیغ" مانند تولید خانگی است که در چهار دیواری‌های محدود و محیط‌های در بسته صورت می‌گیرد و تنها عده معدودی از آن مطلع میشوند، در نتیجه در میان خریداران برای خریدن و بدست آوردن آن کالا رقابتی بوجود نمی‌آید.

حال آنکه "تولید" به اضافه "تبلیغ" همچون به نمایش درآوردن کالا در ملا عام است و به عبارت دیگر "تولید" یعنی: ایجاد کالا در انبار زیر زمینی که دور از چشم دیگران است و "تبلیغ" یعنی انتقال کالا از زیر زمین به یک "بیتین آراسته" که نگاه دیگران را جلب و هوس خریداری را در آنان تحریک می‌کند.

بر همین اساس است که بازار با بهای

یک مسلمان کامل مال و ثروت را در شکل نهایی خود تنها وسیله‌ای برای رفع احتیاجات خود و جامعه‌اش و تحصیل مال را فقط تلاشی برای خدمت به افراد مسلمان و جوامع اسلامی میدانند.

حرفه‌ای درجهان سرمایه‌داری معتقدند هر چنان ویتترین آراسته‌تر باشد قدرت جذب و تحریک بیشتری خواهد داشت و برای هر چه آراسته‌تر بودن ویتترین باید تبلیغات هرچه وسیع‌تری را انجام داد زیرا در نیای تبلیغات همیشه این اطمینان وجود دارد که ۸۰ دلاری که خرج تبلیغات میشود به مقدار مضاعف از جیب مصرف‌کننده بیرون خواهد آمد و به ۲۰ دلاری که سرمایه‌گذاری شده افزوده خواهد شد.

بدینگونه یک جنبه از جنبه‌های اقتصادی سرمایه‌داری یعنی تلاش برای کسب سود هرچه بیشتر، از هر راهی که ممکن باشد و هرچند موجب اغفال و فریب مردم گردد آشکار می‌گردد.

از سوی دیگر متقاضیان و مصرف‌کنندگان انواع کالاها و خدمات نیز که تحت تاثیر نظام سرمایه‌داری قرار گرفته‌اند در مقام تقاضا به رقابتی شدید و موثر می‌پردازند و همواره کوشش می‌کنند تا بهترین کالاها و خدمات مورد نیاز خود را که در بازار تولید و فروش وجود دارد، بدون اینکه در فکر رفع حوائج افراد محتاج‌تر و مستضعفین باشند و بدون اینکه برای رفع نیازمندیهای شدید و مبرم آنها در فکر ایثار و کمک به آنان باشند، به خود اختصاص دهند.

از این رولازمه بقا و نداوم این سیستم وجود عرضه و تقاضای وسیع و رقابت شدید تولیدکنندگان از یکسو و رقابت مصرف‌کنندگان از سوی دیگر است بدون اینکه "ایثار" و "گذشت" فکری در رفع حوائج شدید محرومان و مستضعفان در بین باشد و این خود یکی از خصوصیات مهم سرمایه‌داری است.

پس بی‌جهت نیست که وجود بازار و رقابت کامل و میکانیزم عرضه و تقاضا با آنچنان با ضوابط این نظام در هم آمیخته که نظام سرمایه‌داری با "اقتصاد بازار" مترادف گردیده است.

از دیدگاه اسلام :

اما همین مسأله، از دیدگاه اسلام چنان تغییر شکل میدهد که نظام اقتصادی اسلام را بطور کلی از سیستم سرمایه‌داری جدا می‌سازد باین معنا که :

یکی از امتیازات اقتصاد اسلامی - چنانکه قبلاً نیز گفتیم - این است که اسلام ساخت نظام اقتصادی خود را بر پایه خداشناسی و معارف اعتقادی و ایدئولوژیکی و موازین اخلاقی استوار مینماید. و لیساً انگیزه فعالیت‌های اقتصادی از دیدگاه اسلام هرگز بر پایه "دو عنصر خطرناک و انسانیت‌سوز" سودجویی و "ذخیره پرستی" که پایه نظام سرمایه‌داری است نمیتواند باشد.

در اسلام ایمان و اعتقاد باین واقعیت که مالک همه چیز خداوند است و هر آنچه را که بصورت مال و سرمایه در دست انسانها است به عنوان عاریت و برای آزمایش و بجهت رفع حوائج انسانها بآنها داده شده است، تغییر شکل مهمی در نظام اقتصادی بوجود می‌آورد و یک تحول بنیادی و بینش و تفکر عمیق و اساسی در افراد ایجاد میکند و افق فکر و فهم انسانها آنقدر اوج می‌گیرد و به رشد و تعالی میرسد که فقط برای خدا به کسب مال و ثروت می‌پردازند و برای جلب خشنودی پروردگار تعالی به نامین مصالح و احتیاجات خود و جامعه، خویش اقدام می‌کنند بطوریکه یک مسلمان کامل مال و ثروت را در شکل نهائی خود تنها وسیله‌ای برای رفع احتیاجات خود و جامعه اش و تحصیل مال را فقط تلاشی برای خدمت به افراد مسلمان و جوامع اسلامی میدانند.

و احتیاجات را نیز درجه بندی می‌کند و با وجود احتیاجات شدیدتر کسب مال را برای مصرف کردن در آن راه بر احتیاجاتی که شدیدتر نیست مقدم میدارد.

این است که از نظر اسلام انگیزه انسانهای مؤمن در کسب مال و ثروت هرگز بر محور آن دو عنصر خطرناک و غیر انسانی یعنی سودجویی و ذخیره طلبی که اساس نظام کاپیتالیستی است نمی‌گردد بلکه بر محور

رفع حوائج افراد و خدمت به جامعه می‌چرخد.

قرآن کریم از کسانی تمجید می‌کند که در عین اشتغال به کار و تجارت به یاد "خدا" نیز باشند و در این رابطه می‌گوید :

"رجال لا تلهيهم تجارة ولا بيع" "عن ذکر الله" (سوره نور آیه ۳۷)
روشن است کار و تجارتي که توأم با یاد خدا باشد بر اساس خدمت به بندگان خدا صورت خواهد گرفت نه بر اساس سودجویی و ذخیره پرستی.

و نیز قرآن مجید برای تاکید بر این مطلب مسلمانان را مورد خطاب قرار داده می‌گوید :

"يا ايها الذين آمنوا لا تلهيكم اموالكم ولا اولادكم عن ذكر الله ومن يفعل ذلك فاولئك هم الخاسرون" (سوره منافقین آیه ۹)

ای اهل ایمان : اموال و فرزندان شما هرگز شما را از یاد خدا باز ندارد و کسانی که اینچنین باشند دچار زیان و خسران گردیده‌اند.

مردی به حضرت صادق (ع) عرض کرد :
" ما در راه کسب مال و ثروت تلاش میکنیم و دوست داریم که امکانات مالی فراوان داشته باشیم "

حضرتش قبل از هر چیز مسأله هدف را مورد توجه قرار داد و پرسید : هدف شما در کسب و کار و تلاشتان چیست ؟

گفت : می‌خواهیم خود و خانواده خود را اداره کنیم و برای خویشاوندان خویش نیز - در صورتی که در ضیق اقتصادی باشند - رفاه و وسعت ایجاد نمائیم و در راه خداوند در راه نامین مصالح عمومی از اموال و ثروت خود خرج کنیم و برای انجام مراسم حج و شرکت در این اجتماع بر شگوه عبادی سیاسی اقدام نمائیم.

آنحضرت کسب مال و ثروت در راه چنین اهدافی را مورد تایید و تمجید قرار دادند.

(ج ۱۲ وسائل ص ۱۹)

ادامه دارد .